

УДК 341.231.14
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.33>

В. А. Іващенко

orcid.org/0000-0002-3230-8304

доктор юридичних наук, доцент,

*завідувач кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

ЗАХИСТ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ КОМПАНІЙ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. У добу глобалізації та цифрової трансформації нематеріальні активи, включаючи патенти, авторські права, торговельні марки, стають визначальним чинником економічної потужності компаній стабільності та конкурентоспроможності. Проте правові механізми їхнього захисту на національному рівні часто не встигають за розвитком технологій та змінами бізнес-середовища. Відсутність ефективних засобів захисту нематеріальних активів, або ж суперечливість у підходах національних судів призводить до пошуку компаніями правових механізмів захисту на рівні окремих міжнародних інституцій таких як Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (далі – Конвенція), та передбачений Конвенцією відповідний орган – Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Особливої актуальності проблема набуває в контексті впливу практики Європейського суду з прав людини, що розвиває стандарти захисту майнових прав, до яких належать і права на нематеріальні активи. Постає необхідність глибокого осмислення практики ЄСПЛ для формування ефективних національних механізмів охорони інтелектуальних прав компаній та забезпечення належного рівня правової визначеності.

Актуальність теми обумовлюється потребою у ґрунтовному аналізі рішень ЄСПЛ для удосконалення національних підходів до захисту нематеріальних активів та забезпечення ефективної реалізації прав компаній на інтелектуальну власність.

Стан дослідження. Проблематика захисту нематеріальних активів компаній у практиці Європейського суду з прав людини перебувала у полі наукового інтересу низки вітчизняних дослідників. Певні аспекти цієї теми були висвітлені у працях Н. Блажівської, Н. Фурлей, О. Розгон, В. Іващенко та інших учених, які аналізували переважно загальні питання трактування права власності. Разом із тим, системне дослідження захисту саме нематеріальних активів компаній у контексті сучасної практики ЄСПЛ потребує подальшої розробки.

Автор статті ставить за мету провести комплексний аналіз підходів ЄСПЛ до захисту нематеріальних активів компаній.

Виклад основного матеріалу. Ратифікувавши Конвенцію, Україна погодилася з обов'язковою юрисдикцією ЄСПЛ, який є спеціальним органом, створеним «для забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією» [1]. Відповідно до ст. 32 Конвенції юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і Протоколів до неї [1].

Перший протокол набув чинності 18.05.1954 р. Ст. 1 Першого протоколу є однією з небагатьох статей Конвенції, що безпосередньо передбачає захист прав юридичних осіб. Важливо звернути увагу на те, що не будь-яка юридична особа може звертатись із скаргами до Суду. Юридична особа, яка вважає, що її права, передбачені Конвенцією та протоколами до неї, було порушено, може звернутись із заявою, якщо вона є недержавною організацією в розумінні ст. 34 Конвенції [1; 2, 67]. Зауважимо, що компанія є юридичною особою та не залежно від організаційно-правової форми є інструментом реалізації права власності її засновника на частку передану до статутного капіталу, також компанія може володіти майном та іншими активами, у такий спосіб продовжуючи право власності її засновника. З огляду на це, питання захисту права власності, як на саму частку компанії, так і на нематеріальні активи що їй належать підпадають під дію ст. 1 Протоколу 1.

Перш ніж говорити про можливості застосування положень Конвенції визначимо, що ж є нематеріальним активом компанії.

Так, у національному законодавстві найбільш повний перелік та визначення нематеріальних активів міститься в «Положенні (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 № 242. Згідно з ним облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта певними групами: права користування природними ресурсами; права користування майном; права на комерційні позначення (права на

торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо); авторське право та суміжні з ним права; інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо) [3]. Як ми бачимо перелік нематеріальних активів, що можуть бути у власності, чи володінні компанії є достатньо широкий, а відтак варто зосередитися на рішеннях які стосуються саме патентних прав та сфери промислової власності у розумінні положень Паризької конвенції.

Ст. 1 Протоколу 1 – «Захист права власності» передбачає, що «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [1].

До прикладу, ЄСПЛ у справі Маркс проти Бельгії, рішення від 13.06.1979 р., заява № 6833/74, зазначив: «Визнаючи, що кожен має право мирно володіти своїм майном, ст. 1 Першого протоколу, по суті, гарантує право власності» [4].

ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово вказував що, поняття «власність», що міститься в ч. 1 ст. 1 Першого протоколу, має автономне значення, що не обмежується власністю на фізичні речі, та не залежить від формальної класифікації в національному законодавстві: деякі інші права та інтереси, наприклад борги, що становлять майно, можуть також розглядатись як «майнові права», а відтак – як «власність» для цілей указанного положення [5, с. 129]. Ширша деталізація поняття «майно» сформована у численній практиці ЄСПЛ у якій поняття власності та майна розширено і на нематеріальні активи, легітимні сподівання, вимоги щодо реалізації майнових прав. На підтвердження цієї тези наведемо приклад рішення ЄСПЛ. Так, здійснюючи тлумачення Конвенції ЄСПЛ у рішенні по справі Коперський проти Словаччини від 23.09.2004 р., заява № 44912/98 сформував правову позицію за якою «заявник може заявляти про порушення

ст. 1 Першого протоколу тільки тією мірою, якою оскаржувані рішення стосуються його або його «майна» в сенсі цього положення, тобто майно має вже існувати. Хоча «майном» може бути не лише «існуюче майно», а й вимоги, щодо яких заявник може стверджувати, що він має принаймні «легітимні сподівання» на реалізацію майнового права» [6]. Виходячи з низки справ ЄСПЛ, сформував практику стосовно прав на нематеріальні активи прирівнюючи їх до речового права, у тому числі і законних сподівань щодо майна.

О. Розгон у своїй публікації також наголошує, що «Статтею 1 Протоколу № 1 захищається традиційна концепція власності, що включає рухоме та нерухоме майно (права *in rem*), взаємовідносини між приватними особами (права *in personam*), публічні взаємовідносини, інтелектуальну власність» [7, 170].

Разом із тим ЄСПЛ на відміну від національних судових практик. у трактуванні нематеріальних активів компанії та захисту прав на них у контексті ст. 1 Протоколу 1, застосовує інший підхід акцентуючи увагу саме на майновому компоненті. ЄСПЛ у своїх рішеннях застосовує поняття «майно» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до патентів які є одним із ключових активів компанії, а подекуди і основним. Такий підхід значною мірою сформульований у справі. Сміт Клайн і French Laboratories Ltd проти Нідерландів. У вказаному рішенні ЄСПЛ зауважує, що за законодавством Нідерландів «власника патенту називають власником патенту і, що патенти вважаються, за умови положень Закону про патенти, особистою власністю, яка може бути передана та переписана» [8]. Комісія вважає, що патент підпадає під поняття «майно» в ст. 1 Протоколу № 1[8].

Таким чином ЄСПЛ зафіксував тісний зв'язок нематеріального активу з майновим правом визначивши єдиний розмір справедливої сатисфакції.

Ще одним кейсом який стосувався порушення патентних прав компанії, стала справа Tokel проти Туреччини (№ 23662/08, рішення від 9 лютого 2021 р.). Справа стосується нібито несанкціонованого використання запатентованого заявником винаходу – конвеєрної стрічкової системи для сушки чаю «Чайкуром» – Генеральним директором чайних підприємств, що було державним підприємством. У цій справі ЄСПЛ визнав, що використання державним підприємством Заукур запатентованої винахідником системи сушіння чаю без його дозволу порушило право власності заявника, гарантоване ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд підкреслив, що патент є формою власності, і держава має обов'язок захищати його від незаконного втру-

чання, навіть якщо порушником є державна структура [9].

Формулюючи практику щодо захисту нематеріальних активів у контексті ст. 1 Протоколу № 1. ЄСПЛ у своєму рішенні по справі *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [10], констатує дію положення на торговельні марки, які є одним із різновидів нематеріального активу компанії. ЄСПЛ чітко визначив, що торговельна марка є «власністю» в розумінні ст. 1 Протоколу № 1, однак це стосується тільки зареєстрованої торгової марки відповідно до діючих національних законів. «До такої реєстрації заявник, звісно, має надію на набуття такої «власності», але не законно захищені «законні очікування» [10].

Особливістю цієї справи є те, що Суд у своєму рішенні розповсюджує дію положення ст. 1 Протоколу № 1. на торговельні марки, водночас не задовольняючи вимоги скажника за положеннями ст. 1 Протоколу № 1. У рішенні констатується, що у «даній справі заявники головним чином скаржилися на спосіб, яким національні суди тлумачили та застосовували внутрішнє право у процесах між двома конкуруючими претендентами. Ці претензії необхідно розглянути на підставі вимог ст. 6 Конвенції, а не ст. 1 Протоколу № 1» [10]. Наведене положення з рішення доводить, що при підготовці скарги до ЄСПЛ необхідно враховувати, специфіку підходів до тлумачення судом обставин справи та нешаблонність у застосуванні положень Конвенції. Також, зазначене рішення є важливим, оскільки ЄСПЛ вперше визнав, що заявка на торговельний знак може бути захищена як «майновий інтерес» компанії. Але також підкреслив: такий інтерес не є абсолютним і підлягає оцінці залежно від обставин.

Подібна практика є непоодиноким, оскільки ЄСПЛ формулюючи вимоги щодо «прийнятності» скарги акцентує увагу на чіткості формулювання змісту права яке порушено та відповідності порушення тій чи іншій статті Конвенції.

Цікавою у контексті застосування ст. 1 Протоколу 1 є рішення ЄСПЛ у справі *Kamou Radyo Televizyon Yayıncılık ve Organizasyon A.Ş. проти Туреччини* (заява № 19965/06) ЄСПЛ встановив порушення права на мирне володіння майном, гарантованого ст. 1 Протоколу 1 Конвенції. Турецька медіакомпанія *Kamou Radyo Televizyon* володіла зареєстрованою торговельною маркою газети «*Vatan*». У 2002 році інша компанія – *Bağımsız Gazetecilik* – почала видавати газету з тією ж назвою. *Kamou* звернулася до суду з вимогою припинити порушення її прав [11]. Однак у ході судового розгляду турецький парламент ухвалив закон, який дозволяв використовувати незареєстровані торговельні марки, що фактично легалізувало дії конкурента. Цей закон було застосовано ретроспективно, що при-

звело до відмови в задоволенні позову *Kamou*. Суд встановив, що ретроспективне застосування нового законодавства порушило принцип справедливого балансу між інтересами суспільства та захистом права власності заявника. Зокрема, *Kamou* втратила можливість захистити свою торговельну марку через законодавче втручання в процес, що вже тривав [11]. Це рішення підкреслює важливість захисту прав інтелектуальної власності та недопустимість ретроспективного законодавчого втручання, яке може порушити права сторін у судових процесах.

Цікавим, є той факт, що ЄСПЛ в рамках ст. 1 Протоколу 1. окремо виділяє ділову репутацію, точніше «добре ім'я», що теж є нематеріальним активом як компанії, так і осіб які займаються індивідуальною професійною діяльністю. У справі *Van Marle та інші проти Нідерландів* від 26.06.1986 р., заяви №№ 8543/79, 8674/79, 8675/79, 8685/79 [12] заявники стверджували, що внаслідок дій держави відбулося зниження їх доходу та «вартість репутації їх бухгалтерських практик зменшилися. І саме це, завдало втручання у виконання їх права на мирне користування їх майном і частково позбавлено його без компенсації» [12]. На думку ЄСПЛ «завдяки власній праці заявники створили клієнтуру це мало в багатьох відношеннях характер приватного права і становило активи і, отже, майно у розумінні першого ст. 1 (P1-1)» [12]. Як свідчить аналіз судового рішення, у даному випадку розглядається поняття ділової репутації, яка не обов'язково має бути пов'язана з зареєстрованим товарним знаком чи комерційним найменуванням. Така репутація набуває ознак нематеріального активу, що може бути юридично прирівняний до майнового блага.

Є. Блажівська у своїй публікації наголошує на активному формуванні практики ЄСПЛ з питань інтелектуальної власності у контексті інших статей Конвенції. Зокрема щодо застосування ст. 6 «Право на справедливий суд» та ст. 13 ЄКПЛ «Право на ефективний засіб юридичного захисту» [13, с. 86].

Прикладом такого підходу є справа *Lenzing AG проти Сполученого королівства* (заява № 38817/97) [14], що стосувалася порушення ст. 6 та ст. 1 Протоколу 1 Конвенції. Суд не знайшов порушення ані ст. 6, ані ст. 1 Протоколу 1. Щодо ст 6 ЄСПЛ визнав, що компанія маючи реальну можливість захистити свої права, не дотрималася процесуальних строків. Відмова в апеляції через пропущений строк – це допустиме обмеження. Щодо ст. 1 Протоколу 1 ЄСПЛ дійшов висновку, що скасування патенту було результатом законної процедури. Держава не втручалася у власність довільно, а діяла в межах правової системи [14]. Фактично ЄСПЛ визнав,

що патент є власністю у Конвенційному розумінні, проте держава не зобов'язана гарантувати абсолютний захист, якщо йдеться про втрату права через судові рішення, ухвалені в рамках законної процедури.

Висновки. Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що Європейський суд з прав людини надає нематеріальним активам компаній правової значущості, розглядаючи їх як об'єкт захисту в межах права власності. У практиці Суду сформовано концептуальні підходи до оцінки втручання держави у сферу інтелектуальної власності, які базуються на дотриманні принципів пропорційності, правової визначеності та ефективного захисту.

Окремо варто відзначити, що захист нематеріальних активів у рішеннях ЄСПЛ набуває дедалі більшого значення в контексті цифрової економіки та глобалізації. Це вимагає від національних судів не лише формального застосування норм права, а й врахування підходів ЄСПЛ як інструменту для динамічного тлумачення та забезпечення справедливого балансу інтересів.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення – 14.04.2024)
2. Фулей Т.І. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К., ВАТЕ, 2017. 192 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 № 242 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text> (дата звернення – 14.04.2025)
4. CASE OF MARCKX v. BELGIUM URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22\[%22001-57534%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22[%22001-57534%22]) (дата звернення – 14.04.2025)
5. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.
6. CASE OF KOPECKÝ v. SLOVAKIA URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22\[%22001-66758%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22[%22001-66758%22]) (дата звернення – 17.04.2025)
7. Розгон О. Тлумачення права власності з позиції Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Міжнародне право. 10/2016. С. 173–176. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/10/35.pdf> (дата звернення – 20.04.2025)
8. CASE OF SMITH KLINE AND FRENCH LABORATORIES LTD v. THE NETHERLANDS. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22\[%22001-738%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22[%22001-738%22]) (дата звернення – 24.04.2025)
9. CASE OF TOKEL v. TURKEY URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22tabview%22\[%22document%22\],%22itemid%22\[%22001-207813%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22tabview%22[%22document%22],%22itemid%22[%22001-207813%22]) (дата звернення – 25.04.2025)

10. CASE OF ANHEUSER-BUSCH INC. v. PORTUGAL URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22\[%22001-78981%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22[%22001-78981%22]) (дата звернення – 25.04.2025)

11. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Рішення за період з 15.04.2019 по 19.04.2019 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2019. Вип. 13. 18 с. URL: upreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_2019_13.pdf

12. CASE OF VAN MARLE AND OTHERS v. THE NETHERLANDS URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22\[%22001-57590%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22[%22001-57590%22]) (дата звернення – 25.04.2025)

13. Блажівська Н. Загальна характеристика захисту прав інтелектуальної власності в практиці європейського суду з прав людини Теорія і практика інтелектуальної власності 5/2018. С. 83–92. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/160779> (дата звернення – 28.04.2025).

14. CASE OF LENZING AG v. THE UNITED KINGDOM URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22\[%22001-4408%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22[%22001-4408%22]) (дата звернення – 28.04.2025)

Анотація

Іващенко В. А. Захист нематеріальних активів компаній в практиці Європейського суду з прав людини. – Стаття.

Стаття «Захист нематеріальних активів компаній в практиці Європейського суду з прав людини» присвячена дослідженню особливостей захисту нематеріальних активів компаній у контексті правових позицій ЄСПЛ. Автор акцентує увагу на зверненнях до Європейського суду з прав людини, щодо посягань на нематеріальні активи та застосуванні до таких справ ст. 1 Протоколу 1 Конвенції. На основі аналізу ключових рішень суду, таких як *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* та *Tokel v. Turkey*, розкрито підхід ЄСПЛ до визнання інтелектуальних прав частиною права власності за ст. 1 Першого протоколу Конвенції. Статтю структуровано щодо основних аспектів: поняття нематеріальних активів, рівень їх захисту за Конвенцією та критерії втручання держави. Особливу увагу приділено аналізу стандартів справедливого балансу між суспільним інтересом і правами компаній на нематеріальні активи, а також обов'язкам держав щодо забезпечення належного процесуального захисту цих прав. Наведені у статті рішення по суті стали прецедентами, та мають вплив на юридичну практику у сфері інтелектуальної власності. Робиться висновок про необхідність удосконалення національного законодавства в частині захисту нематеріальних активів відповідно до практики ЄСПЛ та сучасних європейських стандартів.

Результати дослідження сприяють розумінню суті та обсягу захисту нематеріальних активів за ст. 1 Протоколу 1 Конвенції. Вони показують можливі напрями у формулюванні вимог скарги до ЄСПЛ, щодо порушених конвенційних прав. Дослідження певною мірою охоплює еволюцію у підходах суду до застосування ст. 1 Протоколу 1 Конвенції, оскільки судовою практика формувалася не одразу після прийняття Протоколу 1 Конвенції. Акцентовано увагу на тому, що ЄСПЛ розглядає питання порушення прав компанії на нематеріальні активи не тільки в розрізі ст. 1 Протоколу 1. Але й щодо інших статей Конвенції.

Ключові слова: права людини, право власності, нематеріальні активи компанії, авторські права, патенти, торговельні марки, ліцензії. Європейський суд з прав людини.

Summary

Ivaschenko V. A. Protection of Companies' Intangible Assets in the Case Law of the European Court of Human Rights. – Article.

The article “Protection of Companies' Intangible Assets in the Case Law of the European Court of Human Rights” is devoted to the study of the peculiarities of protecting companies' intangible assets in the context of the legal positions of the ECtHR. The author focuses on applications submitted to the European Court of Human Rights regarding violations of intangible assets and the application of Article 1 of Protocol No. 1 to such cases. Based on an analysis of key rulings, such as *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* and *Tokel v. Turkey*, the article reveals the ECtHR's approach to recognizing intellectual rights as part of the right to property under Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention.

The article is structured around key aspects: the concept of intangible assets, the level of their protection under the Convention, and the criteria for state interference. Special attention is given to the

standards of fair balance between the public interest and companies' rights to intangible assets, as well as the obligations of states to ensure appropriate procedural protection of these rights. The case law cited in the article has essentially become precedent-setting and influences legal practice in the field of intellectual property.

The conclusion emphasizes the need to improve national legislation on the protection of intangible assets in accordance with the ECtHR's case law and modern European standards. The research findings contribute to a deeper understanding of the nature and scope of protection of intangible assets under Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention. They also highlight potential approaches to formulating claims to the ECtHR concerning violated Convention rights. The article partially covers the evolution of the Court's approach to applying Article 1 of Protocol No. 1, as judicial interpretation developed gradually after the Protocol's adoption. It is also emphasized that the ECtHR considers violations of companies' rights to intangible assets not only through the lens of Article 1 of Protocol No. 1, but also in relation to other provisions of the Convention.

Key words: human rights, property rights, company intangible assets, copyright, patents, trademarks, licenses, European Court of Human Rights.